
A térbeli mobilitás mintázatai joghallgatók körében^{*} Fónai Mihály^{**}

1. Bevezetés

Tanulmányomban a jogi kari hallgatók térbeli mobilitásának a kérdését elemzem. A felsőoktatás az intézményrendszer struktúrája következtében eleve a hallgatók térbeli mozgását indukálja, hisz felsőoktatási intézmények a városi központokban működnek. Ugyanakkor korántsem mindegy, milyen egy adott ország felsőoktatási intézményeinek a térbeli eloszlása, vannak-e például intézményhiányos térségek, vagy például mennyire koncentrálnak, egy, vagy több nagyvárosba a felsőoktatás kínálata.¹

A felsőoktatás egészének térszerkezeti kérdései mellett legalább ennyire fontos, hogy az egyes képzési területek között vannak-e, és ha igen, milyen különbségek, az egyes képzési területek mennyire koncentrálnak, vagy oszlanak meg egyenletesebben a felsőoktatás térszerkezetében. A térbeli folyamatokat azonban nemcsak a kínálati oldal alakítja, azaz az, hogy hol található az intézmények, hanem a keresleti oldal is, azaz a hallgatók egy adott képzési terület intézményei közül melyiket és miért választják. Ezen a pontos a térbeli és a társadalmi folyamatok összetettségének, gyakran térségi és társadalmi egyenlőtlenségeket mutatnak és indukálnak, melyek egymás hatását kölcsönösen felerősítik.² A jogi kari hallgatók esetében is felvett és aktív hallgatók, valamint a végzett hallgatók

* A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem és a Debreceni Egyetemen működő DE ÁJK Állami Erőforrások Államtudományi Kutatóműhely együttműködésével készült.

** Egyetemi tanár, Debreceni Egyetem, Állam- és Jogtudományi Kar, Közpolitikai és Alkalmazott Szociológiai Tanszék.

¹ Rechnitzer János: A felsőoktatás térszerkezetének változása és kapcsolata a regionális szerkezettel. *Educatio*, 2009/1. p. 50-63.

² Fónai Mihály: Térségi és társadalmi egyenlőtlenségek a felsőoktatásban. in: Tamás János – Popp József (szerk.): *Baranyi Béla 70. A kapocs*. Debreceni Egyetem Gazdálkodástudományi és Vidékfejlesztési Kar – Mezőgazdaság, Élelmiszertudományi és Környezetgazdálkodási Kar Debrecen, 2016. p. 145-155

térbeli mobilitását vizsgálom, a rendelkezésre álló adatbázisok és kutatások alapján összevetem az eredeti lakóhelyet a képzőhellyel és a munkahely településtípusával, megyéjével.

2. A hallgatók térbeli mobilitásának felsőoktatás-földrajzi megközelítései

A „felsőoktatás-földrajz” napjainkban gyorsan terjedő fogalom és irányzat a hazai felsőoktatás kutatások körében, leginkább a társadalom-földrajzi elemzők használják és alkalmazzák. A felsőoktatás-földrajz az oktatásföldrajz fogalmából indul ki, annak részeként értelmezi a felsőoktatás-földrajzot is, maga az oktatásföldrajz az oktatás térbeli eltéréseire fókuszál. Az oktatáshoz való hozzáférés szociális környezetének, a politikai döntések befolyásának a hatásán túl a földrajzi struktúrákat is figyelembe veszi, mint a településstruktúra, közlekedési hálózat, foglalkoztatási szerkezet, az iskolák területi elhelyezkedése, a hallgatók és az oktatók térbeli mobilitása, valamint a kulturális jellemzőket, gazdasági és demográfiai változásokat. Mindebből következően a felsőoktatás-földrajz területi aspektusból kutatja a felsőoktatási intézményrendszert a felsőoktatási intézményrendszert és a felsőfokú végzettségűek területi eloszlását.³

Rechnitzer szerint⁴ a hazai regionális tudománynak három irányzata alakult ki a felsőoktatás kutatása kapcsán. Az első a felsőoktatás és a regionális fejlődés viszonyának általános jellemzése, az egyetemek hatása a térségek fejlődésére. A másik irány a felsőoktatási intézmények beágyazódását vizsgálja egy-egy centrumba vagy térségbe, míg a harmadik a felsőoktatás hálózatának területi változásait elemzi az intézmények közötti versenyhelyzet körülményei között.

A felsőoktatás-földrajzi kutatások egyik területét az egyetemek küldetésének és misszióinak a vizsgálata alkotja, melynek egyik összetevője az egyetemeknek a gazdaságra gyakorolt hatása. Ez lehet „kiadási hatás”, például az ingatlanpiacra, az albérlési árakra és a kiskereskedelemre, és lehet „tudáshatás”, az egyetemeken keletkezett tudás átkerülése, hasznosulása a reálszférában.⁵

A felsőoktatás-földrajzi kutatások egyik alapkérdése a felsőoktatási központok és régiójuk területi körülhatárolása. A magyar területi-és statisztikai régiók rendszere erre nem alkalmas, egyes kutatók szerint funkcionális, felsőoktatási régiókban célszerű gondolkodni, melyek alkalmat adnak arra, hogy az egyes egyetemek mögött körülhatárolható régió legyen.⁶ A régiók körülhatárolásához a kutatók kistérségi, majd járási, és települési szintű vonzáskörzet lehatárolást végeztek.⁷

Az, hogy egy felsőoktatási intézménynek milyen lesz a vonzáskörzete, jelentős mértékben alakítja a potenciális hallgatók érdeklődése és az intézmények

³ Jancsó Tamás – Szalkai Gábor: A magyarországi felsőoktatási vonzáskörzetek jellemzői, az intézmények elérhetősége és a középiskolák szerepe a jelentkezésekben. *Földrajzi Közlemények*, 2017/141. 4. p. 370-385.

⁴ Rechnitzer: i.m. 51. o.

⁵ Teperics Károly – Dorogi Zoltán: Az egyetemek gazdasági és regionális hatásai. *Educatio*, 2014/3. 451-461.

⁶ Teperics – Dorogi: i.m. 456. o.

⁷ Jancsó – Szalkai: i.m., Rechnitzer: i.m., Teperics – Dorogi: i.m., Teperics Károly: *Debrecen oktatási vonzáskörzete*. 2005. http://terd.unideb.hu/doc/de_akt_vonzask.pdf

választására ható tényezők. Az intézményválasztásra számos dolog hat, így a továbbtanuláskor felmerülő költségek, a várható „haszon”, a képzési kínálat, a földrajzi távolság, az oktatás színvonala, az adott település gazdasági és társadalmi lehetőségei, a kulturális és az infrastrukturális feltételek. Az adott régió belül a hallgatók a nagy, klasszikus tudományegyetemekre jelentkeznek, és nagyon jelentős szempont a lakóhelytől való távolság.⁸

Hasonló szempontokat fogalmaz meg a felsőoktatási jelentkezések, döntések kapcsán Jancsó és Szalkai is.⁹ A középiskolák szerepe mellett a társadalmi környezet, a családi háttér szerepét emelik ki, azt, hogy a környezet mennyire támogatja a továbbtanulást. Utalnak arra, hogy a felsőoktatási intézmény távolsága nem befolyásolja az intézményválasztást, ha a közelben lévő intézmény képzési kínálata nem elég széles, vagy az intézmény presztízse nem elég magas.¹⁰ A hallgatói elvárások átrendeződése már korábban elindult, Rechnitzer is kiemeli,¹¹ hogy a hírnéven, az elismert oktatási-tudományos értékeken és az oktatók minőségén túl fontossá vált a felsőoktatási centrum távolsága a lakóhelytől, az elérhetőség, az intézményi szolgáltatások kínálata és minősége, a lakhatási költségek, és a települések szórakozási, művelődési kínálata is.

A több tényező által is alakított felsőoktatási *vonzáskörzeteket* több kutató is vizsgálta, ahogy arra utaltunk, kistérségi, járási, és települési szinten is; a vonzáskörzet lehatárolásának egyik módja annak vizsgálata, hogy az egyes járásokból és településekről mely települések felsőoktatási intézményeibe vették fel a legtöbb hallgatót.¹² Jancsó és Szalkai számításai szerint járási szinten Budapest vonzáskörzetébe 104 járás tartozik a 175-ből, és itt él a népesség 69%-a. A fővároson kívül, mely országos vonzást gyakorol, Debrecen, Szeged és Pécs intézményeinek van jelentős regionális hatása.¹³ Hasonló következtetéseket fogalmaz meg Teperics és Dorogi is¹⁴ a főváros, és a régióközpontok intézményei (Debrecen, Szeged, és a Kaposvárral „megosztott” centrum, Pécs) tekinthetők érdemi regionális hatással rendelkező egyetemeknek (lásd 1. Melléklet). Rajtuk kívül még leginkább a Miskolci Egyetem és a Széchenyi István Egyetem vonzása emelhető ki. A kutatások zöme a vonzáskörzetek lehatárolása esetében felvázolta a kedvezőtlen helyzetű kistérségeket, az „árnyékterületeket” is. A kistérségek relatív többsége 2008-ban például átlag alatti felvételi arányszámokkal rendelkezett, ami együtt járt e kistérségek egyéb hátrányaival és egyenlőtlenségeivel is, azaz a térségek társadalmi-gazdasági helyzete az ott élők továbbtanulási lehetőségeit is döntően meghatározta.¹⁵ Az egyes települések fekvése gyakran előnyt jelent, hisz

⁸ Kasza Georgia – Kovács Benedek: Honnan hová? A felsőoktatási felvételi jelentkezések területi jellegzetességei kilenc alapszak esetében (2006, 2007). *Felsőoktatási Műhely*, 2007/1. 81-90.

⁹ Jancsó – Szalkai: i.m.: 374. o.

¹⁰ Jancsó – Szalkai: i.m.: 381. o.

¹¹ Rechnitzer: i.m.: 53. o.

¹² Jancsó – Szalkai: i.m.: 374. o.

¹³ Jancsó – Szalkai: i.m., Hegedűs Roland: Egyetemek vonzó és kibocsátó hatása a DPR alapján. *Metszetek*, 2014/1. 202-215.

¹⁴ Teperics – Dorogi: i.m.: 456-457. o.

¹⁵ Kiss János Péter – Tagai Gergely – Telbisz Erzsébet: A szürkeállomány területi különbségei –katedrán innen és túl. *Területi Statisztika*, 2008/11. (48.) évf. 3. szám, 315-333.

az ott élők több, jól elérhető lehetőség közül választhatnak felsőoktatási tanulmányaik esetében, ugyanakkor az egyetemektől való távolság Északkelet-és Dél-Magyarországon és a belső perifériákon csökkenti a továbbtanulási esélyeket. A három kelet-magyarországi egyetemi központ hatása is izgalmas a térségben élők választásait illetően, és bár ezeknek az egyetemeknek tipikusan a saját és a szomszéd megyékből toborzódnak a hallgatói, bizonyos mértékű konkurencia is megrajzolható.¹⁶ A tanárképzés térségi elemzése is a képzőhelyek regionális hatását és konkurenciáját mutatja.¹⁷

3. A hallgatók térbeli mobilitásának felsőoktatás-szociológiai megközelítései

A hallgatók térbeli mobilitását az utóbbi tíz évben számos kutatás érintette, ezek többsége a Diplomás Pályakövető Rendszer (DPR) adatbázisát elemezte, ezért e tanulmány is ezekre a vizsgálatokra fókuszál. Ez nem jelenti azt, hogy a felsőoktatást elemző kutatások korábban ne foglalkoztak volna a hallgatók térbeli mobilitásával, ám a hangsúly több évtizeden keresztül elsősorban a társadalmi mobilitáson volt, ennek jelentős számú hazai irodalma van.¹⁸ A társadalmi mobilitásra koncentrált elemzések érintették a térbeli mobilitás kérdését is, hisz a hallgatók gyermekkori lakóhelyének a típusa szoros kapcsolatot mutatott és mutat a társadalmi státuszával is. Mivel a tanulmány a joghallgatókra koncentrált, jelen keretekben a DPR kutatások főbb eredményeit elemzem. Bár a felsőoktatás irányításnak a felvételi rendszer kapcsán teljeskörű adatbázisa van (az Oktatási Hivatal kezelésében), ennek sajátossága, hogy tartalmazza a jelentkező hallgatók középiskolai és lakóhelyi adatait, de nem foglalja magába a hallgatók családjának társadalmi státuszát, így elsősorban a térbeli mozgás leírására alkalmas, a háttér szocio-demográfiai változók ismeretének a hiányában. Ehhez képest a DPR adatfelvételek 2010 óta mind a térbeli, mind a társadalmi mobilitás tendenciáinak a felvázolására alkalmasak, bár nem reprezentatívak, a teljeskörű megkeresés ellenére sem (2010 körül 15-25%-os válaszadás volt az on-line kérdőívekre, ez 2017-re 5-10%-ra csökkent), a kutatók a nagy adatbázis súlyozásával ellensúlyozzák a válaszadási rátából és a minta összetételéből következő hiányosságokat.

A felvételi adatoknak a regionalitással összefüggő eredményeit elemezte Veroszta Zsuzsanna.¹⁹ A regionális elemzéshez a megközelítési módokat és

¹⁶ Teperics: Debrecen oktatási...

¹⁷ Hegedűs Roland: Tanulmányi mobilitás és felsőoktatási vonzáskörzet a kelet-magyarországi pedagógusképzésbe. in: Pusztai Gabriella – Ceglédi Tímea (szerk.): *Szakmai szocializáció a felsőoktatásban*. PPS-ÚMK, Nagyvárad-Budapest, 2015. p. 155-175.

¹⁸ Róbert Péter (1986): *Származás és mobilitás (Műhelytanulmány)*. Rétegződés-modell vizsgálat VII. Társadalomtudományi Intézet, Budapest, 1986. Róbert Péter (szerk.): *A társadalmi mobilitás. Hagyományos és új megközelítések*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1998.

¹⁹ Veroszta Zsuzsanna: A regionális elkötelezettség. in.: Hrubos Ildikó (szerk.): *Elefántcsonttoronyból világítótorony. A felsőoktatási intézmények misszióinak bővülése, átalakulása*. Aula Kiadó, Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2012. p. 103-133.

elemzési szempontokat jelentős mértékben a „felsőoktatás-földrajztól”, a regionális tudományoktól vette át, akár csak a térbeli mozgásokat elemző többi szociológus kutató is (a különbség a regionális tudományok és a felsőoktatás szociológia kutatói között leginkább az eredmények prezentációjának a módjában és a hangsúlyokban figyelhető meg). A felsőoktatás-földrajzi vizsgálatokhoz hasonlóan Veroszta is a hazai felsőoktatás Budapest-központúságát emeli ki (a Felvi 2010-es statisztikája alapján), hisz a Közép-magyarországi régió intézményeiben tanult az abban az évben felvettek 54,6%-a, a jogi és igazgatási területen 61,9%-a.²⁰ Ennek nemcsak a korábban kialakult felsőoktatási intézményi struktúra az oka, hanem Budapest kiugró társadalmi, gazdasági fejlettsége is az ország többi régiójához képest.

Horváth Tamás összevetette a felvettek lakhelyét a képzőhellyel és a diplomások lakhelyével,²¹ és megint csak a Közép-magyarországi régió, meghatározóan Budapest központi szerepe rajzolódik ki (1. táblázat – az adatok a 2005-ös helyzetet mutatják, akkor még alacsonyabb volt a Közép-magyarországi, budapesti felsőoktatási intézmények dominanciájának mértéke).

1. táblázat: A felvettek lakóhelye, a képzőhelyek és a 24-29 éves diplomások lakóhelyének regionális megoszlása, 2005.

	Felvettek lakóhelye	Képzőhely	24-29 éves diplomások
Közép-Magyarország	30,45	40,61	44,17
Közép-Dunántúl	10,45	6,86	9,03
Nyugat-Dunántúl	9,85	7,28	8,34
Dél-Dunántúl	8,89	9,75	7,36
Észak-Magyarország	11,97	10,43	9,12
Észak-Alföld	15,01	13,39	11,54
Dél-Alföld	13,37	11,67	10,44

Forrás: Horváth (2010: 138)

A térbeli mozgás iránya egyértelmű, a hallgatók a budapesti felsőoktatási intézményekbe tendálnak, és jelentős részük végzés után sem tér vissza a saját régiójába, azaz Budapest vonzása kétszeres, a továbbtanulásban és a munkaerőpiacon is érvényesül. A térbeli mozgásokat azonban a képzési terület, jelentős mértékben alakítja, a frissdiplomások (a DPR kutatások során alkalmazott kategória), mint fele máshol dolgozik, mint ahol a diplomáját szerezte, csak hogy ez a mozgás néhány területen épp a főváros felé történik (2. táblázat).

²⁰ Veroszta: i.m. 111. o.

²¹ Horváth Tamás: Diplomások területi elhelyezkedése Magyarországon. in: Garai Orsolya, Horváth Tamás, Kiss László, Szép Lilla, Veroszta Zsuzsanna (szerk.): *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály, Budapest, 2010. p. 131-154.

2. táblázat: Jelenlegi/legutolsó munkahelyének helyszíne és a diplomaszerzés helye, képzési területi eloszlásban (%)

	Igen, ugyanazon a településen	Nem, de közel, a közvetlen vonzás-körzetében	Nem, máshol	Nem, a munkavégzésemnek nincs állandó helyszíne
agrár	32,0	11,5	55,6	0,9
bölcsészettudomány	42,3	6,2	50,7	0,7
gazdaságtudományok	58,4	6,5	34,8	0,3
informatika	57,1	7,5	35,0	0,3
jogi és igazgatási	42,8	4,6	52,3	0,3
műszaki	38,2	10,0	51,2	0,6
orvos-és egészségügy	33,2	8,8	57,6	0,4
pedagógusképzés	30,4	10,1	59,2	0,3
társadalomtudomány	37,3	10,7	51,8	0,3
természettudomány	38,8	7,3	53,3	0,6

Forrás: Horváth (2010: 150)

A képzési hely *elhagyását* három tényezővel magyarázta Horváth: *visszatéréssel* a korábbi lakhelyre, például az elérhető munkalehetőségek miatt, az *elváándorlással* a képzési hely településéről, és a *továbbváándorlással*, amikor a gyerekkori lakhelyet és a képzési hely települését is elhagyja a frissdiplomás. A képzési hely és a végzés utáni lakóhely egyezése akkor figyelhető meg, ha valaki *helyben marad* (munka, család, lakás miatt), illetve *bevándorol*, azaz felsőfokú tanulmányai előtt máshol lakott, de végzés után nem költözik el. A térbeli mozgások okai lehetnek objektív okok, munkaerő-piaci, jövedelmi előnyök, és szubjektívek, családi kapcsolatok, rokonság, barátok, életmód.²²

Régióként vizsgálva a képzési hely és munkahely eltérését, a Középmagyarországi régióban végzettek háromnegyede maradt ott, ahol végzett, ezzel szemben a többi régióban az ott végzettek 25 – 35%-a nyilatkozott úgy, hogy ugyanazon a településen dolgozik, ahol diplomát szerzett.²³

Hasonló eredményre jutott Nyüsti Szilvia és Ceglédi Tímea is a tanulmányi elvándorlás és a végzés utáni vándorlás elemzésével.²⁴ Öt típust különítettek el a

²² Horváth: i.m.

²³ Horváth: i.m. 148. o.

²⁴ Nyüsti Szilvia – Ceglédi Tímea: Vándorló diplomások, diplomáért vándorlók. In: Garai Orsolya – Veroszta Zsuzsanna (szerk.): *Frissdiplomások 2011*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft., Budapest, 2013. p. 173-207.

tanulmányi és a végzés utáni vándorlás mintázatai alapján, a helyben maradókat, a végzettként elvándorlókat, a végzettként hazatérőket, a képzés helyén maradókat, és a többlépcsős elvándorlókat.²⁵ A megyéket a hallgató megtartás képessége alapján alacsony és magas hallgató megtartással jellemezték. A felsőoktatásból 2008-ban és 2010-ben kilépők vándorlási mintázatait elemezve azt tapasztalták, hogy a frissdiplomások 70,9%-a váltott megyét eredeti lakóhelyéhez képest felsőfokú tanulmányai és/vagy a végzés utáni letelepedés miatt. A vándorlás fő célállomása a továbbtanulás és a későbbi elhelyezkedés céljából is Budapest, mellyel csak négy vidéki szellemi központ képes felvenni a versenyt (Baranya, Csongrád, Hajdú-Bihar és Győr-Moson-Sopron, azaz a négy nagy vidéki regionális egyetem).

A mobil hallgatók egy sajátos csoportját vizsgálta Pusztai Gabriella és Nagy Éva.²⁶ A határon túli magyar hallgatók két csoportját, a mobilakat és a nem mobilakat hasonlították össze, a kutatás számos tényező és változó hatását mutatta ki például az intézményválasztást illetően (a hallgatókat leginkább az érdeklődés mozgatta, emellett az intézmény közelsége és a családi, baráti, iskolai hatások). Az egyéni motivációkat jelentős mértékben a hallgatók és családjuk társadalmi helyzete, a különböző tőkefajtákkal való ellátottsága és e dolgok percepciója alakította.

A hazai felsőoktatási statisztika, értve ezalatt a felvételi és az aktív hallgatói statisztikákat, a szocio-demográfiai mutatókat nem rögzíti, így a hallgatók társadalmi, családi háttéréről leginkább a mintaválasztáson alapuló szociológiai kutatásokból nyerhetünk képet. A rendelkezésre álló felvételi statisztika alapján, egy közbejövő változó, a középiskola segítségével próbálta a hiányzó társadalmi háttérrel hipotetikusan megragadni Polónyi István (2012),²⁷ aki abból indult ki, hogy a középiskolák között lényegi különbség van, az elit középiskolákba a felső középosztály gyerekei járnak – kérdés, ők megmaradnak-e a saját városuk felsőoktatási intézményében, vagy budapesti egyetemet választanak. Eredményei ellentmondásos képet mutattak, azokban a városokban, ahol viszonylag alacsony presztízsű felsőoktatási intézmény működik, megfigyelhető az elitgimnazisták fővárosi (elit) egyetemekre való áramlása. Ott azonban, ahol magasabb presztízsű, nagy egyetem található, az elvándorlás mértéke alacsonyabb. A fővárosi elit középiskolákból pedig nagyon sikeres törekvés mutatható ki a fővárosi (elit) egyetemre történő bejutásban.²⁸ Ezek az eredmények azt mutatják, hogy a vidéki egyetemi központoknak van esélye a tanulmányi eredményeik alapján kiemelkedő középiskolások „helyben tartására”.

Izgalmas kérdés a térségi és a társadalmi különbségek összefonódása, együtt járása, az egyenlőtlenségek különböző típusainak az összefüggése. A térbeli mobilitás jól mutatja az induló társadalmi helyzethez képest végbemenő társadalmi mobilitást is (3. táblázat), hisz az alacsony iskolai végzettségű apák gyerekei között

²⁵ Nyüsti – Ceglédi: i.m. 186. o.

²⁶ Pusztai Gabriella – Nagy Éva (2005): Tanulmányi célú mobilitás Magyarország keleti határvidékein. *Educatio*, 2005/2. 360-384.

²⁷ Polónyi István: Honnan jönnek a hallgatók. *Educatio* 2012/ 2. 244-258.

²⁸ Polónyi: i.m. 252. o.

legtöbbször nagyközségekből, községekből származnak, a városiak aránya a közepes végzettségű, míg a fővárosiaké a magas végzettségű apák között jelentős (3. táblázat). A folyamat azonban azt is mutatja, hogy a kétségtelen térbeli és társadalmi mobilitás mellett is az alacsonyabb státuszú családokból származó diplomások inkább maradnak vidéken, ami összefügg azzal is, hogy hol végeztek: ha a saját „regionális egyetemükön”, akkor nagyobb az esély az egyetem földrajzi vonzáskörzetében elhelyezkedni; ugyanakkor a „regionális egyetemeken” végzettek jelentős része is a főváros felé tendál.²⁹

3. táblázat: A frissdiplomások megoszlása a 14 éves kori lakhely, a munkahely településének típusa, és az apák végzettsége szerint, százalék.

		Apa iskolai végzettsége		
		Alacsony	Közepes	Magas
14 évesen	Főváros	10,6	14,7	32,5
	Megyei város	18,0	24,0	29,7
	Város	31,6	34,3	24,6
	Nagyközség, község	39,7	27,0	13,2
Munkahely	Főváros	25,7	37,6	59,0
	Megyei város	30,9	29,3	22,5
	Város	28,0	23,1	13,5
	Nagyközség, község	15,3	9,9	8,6

Forrás: DPR 2011-2012.

A kilencvenes és a kétezres évek egyik, meghatározó jelensége a „regionális egyetemek” jól körülhatárolható csoportjának a kialakulása volt a magyar felsőoktatásban. E jelenség mellett jól megfigyelhető a felsőoktatás kettészakadása a fővárosi és vidéki törésvonal mentén. Ez elsősorban nem a képzési területek esetében alakult ki, bár ott is kimutatható – sokkal inkább az egyetemek hallgatói rekrutációjában figyelhető meg. A fővárosi egyetemek hallgatóinak a társadalmi státusza (a szülők iskolai végzettsége alapján) inkább felső-középosztályi, középosztályi, míg a vidéki egyetemeké középosztályi, alsó-középosztályi. A jelenség kialakulásának számos, a felsőoktatáson túli oka is van, így a felvételi rendszer, a szakok finanszírozása is ide sorolható. Ami a vidéki egyetemek hátrányát jelenti, az az önmagát erősítő mechanizmus, ami az intézmények ismertségéhez, respektusához, hírnevéhez kapcsolódik – a fővárosi egyetemek esetében önmagában már ez vonzó, amit tovább erősít a hallgatói kiválósági rangsorok közvéleménybeli kommunikálása is – a hallgatói kiválóságot pedig a középiskolai teljesítmény, és a szülői háttér jelentős mértékben alakítja.³⁰

4. Jogászok és joghallgatók térbeli mobilitása

A jogászok és joghallgatók térbeli mozgását, mobilitását – a többi képzési terület

²⁹ Fónai: i.m.

³⁰ Fónai: i.m.

hallgatóihoz és más diplomás foglalkozásokhoz hasonlóan – több tényező is alakítja, ezeket az előző fejezetek érintették. A jogászok, pontosabban a jogász hivatások esetében a képzőhelyek térszerkezete mellett a jogász szakmák munkaerő-piaci (térbeli) eloszlása is meghatározó hatást gyakorol, a jogász hivatások tipikusan „városi” hivatások (bár ez általános jelenség a diplomások körében). A jogászok elhelyezkedésére a jogi foglalkozások térbeli eloszlása gyakorol alapvető hatást, a bírói, ügyészi, közjegyzői hivatásokat az adott intézményi struktúrában lehet gyakorolni, melyre a térszerkezeti megfontolások hatnak, szoros kapcsolatban a települések jogállásával (típusával) és a közigazgatási hierarchiával.³¹ A közigazgatásban dolgozó jogászok esetében a térbeliség szerepe a közigazgatás struktúrája által meghatározott, ebben az esetben inkább arról van szó, hogy a különböző jogállású települések, azok önkormányzatai és a kormányhivatalok hogyan „oszlanak meg a térben”, hisz ez gyakorol hatást az ott dolgozó jogászok számára. Az igazságszolgáltatás (kivéve az ügyvédek) és a közigazgatás (jogászi) állásainak a struktúráját a kialakult gyakorlat racionalitása szabályozza. Legnagyobb „szabadsága” az ügyvédeknek van, ezért, vagy ennek ellenére az ügyvédek esetében figyelhető meg a legerőteljesebb térbeli koncentráció a fővárosba és a főváros agglomerációjába. Mindezek a tényezők alapvető hatást gyakorolnak arra, hogy a joghallgatók (és egyéb, jogi kari hallgatók) a végzés után hol keresnek és találnak munkát.

A jogász professziók térbeli „eloszlása” évszázados folyamatokat tükröz, és jellemzője az, amire utaltam, jogásznak lenni alapvetően „városi hivatást” jelentett. Ez összefügg az eddig kifejtettekkel, azaz azzal, hogy hol van a jogászokra kereslet, hol jöttek létre a jogászi állások. Erre a helyzetre már a kortársak is reflektáltak, körülhatárolva a jogászok különböző típusait. Az elmúlt évtizedek folyamatai is ezt igazolják (4. táblázat, és M1, M2, táblázat). Az 1973-as jogász kutatás eredményei alapján már a hetvenes években is a legtöbb jogász fővárosi és nagyvárosi születésű volt, és végzés után is a nagyvárosokban dolgoztak és laktak.³²

4. táblázat: Az egyes települési típusokon lakó jogászok megoszlása szerint, hogy milyen típusú településen kezdtek meg alapfokú iskolai tanulmányaikat (%)

Lakóhely az iskola kezdetekor	Jelenlegi lakóhely			
	Budapest	Megyeszékhely	Vidéki város	Falu
Budapest	74	9	11	8
Megyeszékhely	11	67	21	14
Vidéki város	7	14	53	14
Falu	8	11	14	62

³¹ Gajdusчек György: *Közszolgálat. A magyar közigazgatás személyi állománya és személyzeti rendszere az empirikus adatok tükrében*. KSzK – MKI, Budapest, 2008.

³² Léderer Pál (szerk.): *A jogászság társadalmi helyzete és szakmai életútja (Kutatási beszámoló)*. Oktatási Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya, Budapest, 1977. A kutatás során mintaválasztással éltek, a jogász végzettségűeket és a jogászként dolgozókat vették figyelembe, az elemzett adatok magából a kutatásból származtak. A népszámlálásból a végzettség tanulmányi területe (társadalomtudományok, gazdaság, jog) és szakiránya (jog) szerint kaphatunk adatokat a jogi végzettségűekről.

N	199	184	101	40
---	-----	-----	-----	----

Forrás: Léderer (1977: 35)

A hetvenes években a térbeli mobilitás fő iránya, ahogy arra utaltam, a vidéki városokból és a falvakból tartott a nagyvárosokba és a fővárosba. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a gyerekkori lakóhely is jelentős vonzást gyakorol, hisz a legtöbben abban a településkategóriában éltek és dolgoztak, ahol iskolába jártak, ez különösen a fővárosra és a megyeszékhelyekre, valamint a falvakra jellemző, a vidéki városokból volt a legjelentősebb az elmozdulás. Az *ügyvédek* esetében a kilencvenes évek végére meghatározó fővárosi és nagyvárosi túlsúlyt mutatnak az adatok (5. táblázat).

5. táblázat: A születési és a jelenlegi lakóhely településjelleg szerinti megoszlása az ügyvédek körében, 1998.

	Születési lakóhely		Jelenlegi lakóhely	
	Gyakoriság, fő	Százalék	Gyakoriság, fő	Százalék
Tanya	–	–	5	0,4
Község	418	32,4	64	4,9
Város	285	22,0	314	24,3
Megyeszékhely	242	18,7	369	28,5
Budapest	345	26,7	515	39,8
Válaszhiány	3	0,2	26	2,0
Összesen	1293	100,0	1293	100,0

Forrás: Utasi (1999: 260-261)

Az 1970-es években is érvényesülő térbeli mobilitás tapasztalható az ügyvédek körében is a kilencvenes évek végén. A vándorlás iránya egyértelműen a falvakból a városokba mutat, a fő nyertesek a megyeszékhelyek és a főváros, e két településtípusban élt az ügyvédek több mint kétharmada az ezredforduló előtt. Az ügyvédek fővárosi koncentrációja a praxis helye alapján még ennél is nagyobb volt, Budapesten dolgozott 46,6%-uk, Pest megyében 4,8%-uk, és ebben a megyében élt a 7,1%-uk, azaz Budapest és agglomerációja tömörítette az ügyvédek felét a praxis helye és a lakóhely alapján.³³

Az ügyvédek körében ez a koncentráció még nőtt is a kétezres években, a Magyar Ügyvédi Kamara 2014-es adatbázisa alapján az összes ügyvéd (12 524 fő) 52,2%-a, az aktív ügyvédek (10 606 fő) 52,9%-a dolgozott a fővárosban. A 2011-es népszámlálás idején 54 625 jogi végzettségűt írtak össze, akiknek az 52,2%-a élt a Közép-magyarországi régióban, a foglalkoztatott jogi végzettségűek száma 41 857 fő volt, akiknek az 53%-a élt ebben a régióban³⁴ azaz a fővárosi koncentráció nemcsak az ügyvédek esetében figyelhető meg. Ennek hatása van részben a képzésre, de még inkább a munkaerőpiacra, hisz a jogi végzettségűek legnagyobb foglalkoztatója a főváros és a tágabb agglomerációja. Ez azt jelenti,

³³ Utasi Ágnes (szerk.): *Az ügyvédek hivatásrendje*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest, 1999.26. o.

³⁴ KSH, 2011. népszámlálás. 14. A népesség iskolázottsága. 44. o., 56. o.

hogy nem véletlen a jogász frissdiplomások vándorlása a fővárosba – ennek végső soron a képzésre is hatása van.

5. Jogi kari hallgatók térbeli mobilitásának a jellemzői

A szakirodalomban a diplomások vándorlásának több állomását vetik össze: a gyerekkori (általános vagy középiskolai, esetleg születéskori) állandó lakhely településtípusát és a megyét (a felsőoktatás-földrajzban a kistérséget, járást is), és ritkábban a régiókat, azzal, hogy a továbbtanulók milyen településen, megyében folytatják felsőfokú tanulmányaikat.³⁵ A továbbiakban az elemzés arra irányul, hogy a végzetek, frissdiplomások maradnak-e a képzőhely településén, vagy visszatérnek korábbi lakhelyükre/megyéjükbe, illetve egyéb, más településen, megyében találnak munkát. Ezeket a folyamatokat a felvételi statisztikák, a DPR mérések és mintaválasztáson alapuló szociológiai kutatások alapján lehet vizsgálni.

A hallgatói és frissdiplomás vándorlásra, térbeli mobilitásra vonatkozó kutatási eredmények azt a tendenciát vázolják, melynek sajátossága a főváros és vonzáskörzetének kiemelkedő szerepe a diplomás foglakozások nagyobbik részében (ezt a képzésterületi adatokkal mérik). A 2011-es DPR adatfelvétel eredményei az összes válaszoló frissdiplomás esetében azt mutatták, hogy a végzés lakóhelyét tekintve a megkérdezéskor Budapesten élők 63,8 százaléka végzett a fővárosban, a budapesti diplomások 47,6 százaléka budapesti származású. A máshonnan érkezők 57,9 százaléka végzett Budapesten, a más megyéből származók 49,5 százaléka maradt itt a végzés után, és a más városba diplomázó budapestiek 80 százaléka tér vissza a városába.³⁶ Ez azt mutatja, hogy a fővárosnak nagy a vonzása a továbbtanulókra, és a végzetekre is, ugyanakkor a más megyéből származók esetében jelentős a mozgás, sokan visszatérnek a saját megyéjükbe, de jelentős azoknak az aránya is, akik nem itt végeztek, de a fővárosban laknak és dolgoznak (57,9 százalék).

A fővároshoz képest a nagy vidéki egyetemi központoknak van csak hallgatóvonzó és diplomás megtartó hatása, ez utóbbira az a jellemző, hogy azokat inkább vonzza a végzés után, akik ott végeztek és a megyében laktak. Sokkal kisebb a vonzás a máshol végzetekre, és a máshonnan érkezőknek, de a képzőhely megyéjében végzeteknek is sokkal kisebb része marad csak a képzőhely megyéjében (a fővárosi 49,4 százalékhoz képest 10-20 százaléka), ezek jelenti a fő különbségeket a fővárosi egyetemekhez képest.

Ezek a folyamatok a jogi, igazgatási képzési területen is megfigyelhetők,³⁷ azaz a képzési terület, benne a joghallgatók meghatározó része budapesti képzőhelyet választ, és a végzés után megindul egy erőteljes vándorlás a főváros irányába. A továbbiakban először vizsgáljuk meg a felvételt nyert jogi kari *összes hallgató* megoszlását a karok és a lakóhely megyék között, azaz a térbeli mobilitás főbb jellemzőit (6. táblázat).

³⁵ Nyüsti – Ceglédi: i.m.

³⁶ Nyüsti – Ceglédi: i.m. 180-181. o.

³⁷ Horváth: i.m., Veroszta: i.m.

6. táblázat: Felvételt nyert jogi kari hallgatók megyénkénti megoszlása, %
(karonként az első öt megye)

	2007	2012	2016
DE ÁJK	HBM: 40,3 SzSzB: 33,1 BAZ: 7,5 JNSz: 6,0 Békés: 3,2	HBM: 43,4 SzSzB: 38,3 BAZ: 4,9 JNSz: 4,2 Békés: 3,6	HBM: 45,3 SzSzB: 34,1 JNSz: 6,5 Békés: 3,7 BAZ: 3,5
ELTE ÁJK	Budapest: 38,1 Pest: 17,1 Fejér: 4,3 HBM: 3,8 Heves: 3,5 SzSzB: 3,5	Budapest: 34,8 Pest: 18,6 Fejér: 4,8 JNSz: 3,7 Komárom-Esztergom: 3,4	Budapest: 36,4 Pest: 15,0 GyMS: 4,3 Bács-kiskun: 3,8 SzSzB: 3,4
KRE ÁJK	Budapest: 45,3 Pest: 22,9 Fejér: 5,5 Békés: 3,0 Komárom- Esztergom: 2,5	Budapest: 35,8 Pest: 24,1 Bács-Kiskun: 5,2 JNSz: 5,2 Nógrád: 4,2	Budapest: 33,0 Pest: 23,8 Bács-Kiskun: 5,0 Komárom-Esztergom: 4,4 Fejér: 4,3
ME ÁJK	BAZ: 57,7 SzSzB: 9,7 Budapest: 6,5 Heves: 6,5 HBM: 4,0	BAZ: 64,7 SzSzB: 12,5 HBM: 5,8 Heves: 5,8 Budapest: 2,8	BAZ: 66,4 SzSzB: 15,0 Heves: 6,1 HBM: 5,0 Pest: 1,4
PPKE JÁK	Budapest: 40,1 Pest: 18,9 Fejér: 4,4 Heves: 3,1 Komárom- Esztergom: 2,8	Budapest: 37,8 Pest: 20,4 Fejér: 5,0 SzSzB: 4,3 Nógrád: 3,1	Budapest: 26,7 Pest: 21,1 Fejér: 6,7 SzSzB: 6,1 Bács-Kiskun: 4,4 BAZ: 4,4
PTE ÁJK	Baranya: 23,7 Budapest: 10,8 Somogy: 9,8 Tolna: 8,5 Pest: 6,9	Baranya: 30,3 Somogy: 12,9 Tolna: 12,9 Zala: 9,6 Bács-Kiskun: 6,4	Baranya: 30,1 Somogy: 17,2 Tolna: 13,9 Zala: 8,9 Bács-Kiskun: 6,0
SZE ÁJK	GyMS: 44,2 Veszprém: 15,2 Komárom- Esztergom: 9,3 Vas: 7,8 Budapest: 4,8	GyMS: 40,3 Veszprém: 14,1 Komárom- Esztergom: 12,5 Vas: 12,1 Zala: 4,8	GyMS: 48,9 Komárom- Esztergom: 11,3 Veszprém: 11,3 Vas: 8,4 Budapest: 4,4

SZTE ÁJK	Csongrád: 34,2 Bács-Kiskun: 21,1 Békés: 14,3 Pest: 6,0 Budapest: 5,5	Csongrád: 37,5 Bács-Kiskun: 23,9 Békés: 16,1 JNSz: 6,1 Pest: 4,6	Csongrád: 40,1 Bács-Kiskun: 19,1 Békés: 17,2 Pest: 4,0 JNSz: 3,6
-------------	--	--	--

Forrás: Oktatási Hivatal felvételi adatbázisa

Rövidítések: HBM: Hajdú-Bihar megye, SzSzB: Szabolcs-Szatmár-Bereg megye ,
BAZ: Borsod-Abaúj-Zemplén megye, GyMS: Győr-Moson-Sopron megye

A jelentkezések megoszlását vizsgálva szembeűnő, hogy a jogi karok hallgatóinak a többsége a képzőhely székhelymegyéjéből és a szomszédos megyéből, megyékből érkezik,³⁸ ez a budapesti karokra is igaz. A legszélesebb földrajzi rekrutációs bázisa az ELTE jogi karának van, hisz erre a karra a hallgatóknak rendre a négytizede más megyékből érkezik. A vidéki jogi karok esetében három kar hallgatóinak a 70-80 százaléka érkezik a székhely és a szomszéd megyéből, extrém magas a székhely megyéből érkező hallgatók aránya a miskolci jogi karon. A vidéki jogi karok közül a szegedi és a pécsi, bár esetükben is magas a megyéjükéből felvételt nyertek aránya, több megyébe ágyazódnak be, és hasonló a győri kar helyzete is. Ha az összes fővárosi és vidéki karra felvett hallgatók számát vizsgáljuk, a következő képet kapjuk (7. táblázat).

7. táblázat: Felvételt nyert jogi kari hallgatók megoszlása, Budapest – vidék, %

Év	Budapest		Vidék		Fő	
	összes hallgatóból	jog-hallgatóból	összes hallgatóból	jog-hallgatóból	összes hallgató	ebből joghallgató
2007	41,3	49,0	58,7	51,0	5097	1666
2008	43,1	51,2	56,9	48,8	5183	1672
2009	43,3	53,3	56,7	46,7	6113	3562
2010	41,8	52,6	58,2	47,4	6230	3631
2011	42,7	53,3	57,3	46,7	6430	3679
2012	48,9	58,2	51,1	41,8	4589	2608
2013	55,4	59,8	44,6	40,2	3641	2041
2014	55,1	62,2	44,9	47,8	4187	2183
2015	58,9	65,1	41,1	34,9	3953	2251
2016	58,6	64,6	41,4	35,4	4307	2440

Forrás: Oktatási Hivatal felvételi adatbázisa

A jelentkezők számát tekintve, különösen a joghallgatók esetében, egy dinamikus felfutást követő csökkenés, majd szolid növekedés tapasztalható. Ez összefügg a

³⁸ Szomszédos megye, ha egy kar hallgatóinak jelentős része egy másik, szomszéd megyéből érkezik (pl. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megye a DE ÁJK esetében), szomszédos megyék, ha a hallgatók jelentős része több szomszédos megyéből érkezik (pl. az SZTE ÁJK): mindkét eset előfordul, nemcsak a jogi képzések területén.

jogi és igazgatási képzési terület felvételi pontszámainak és az állami ösztöndíjas férőhelyeknek a változásával 2011-2012 után, ami azt jelentette, hogy a pontszámok lényegesen nőttek, az állami ösztöndíjas férőhelyek pedig csökkentek.³⁹ A másik szembeutó tendencia a jogi kari hallgatók, és különösen a joghallgatók erős koncentrációja a budapesti jogi karokon, az öt vidéki jogi kar például a joghallgatók egyharmadán „osztokodik”.

A 6. és a 7. táblázat adatai által jellemezhető folyamatokat nehéz magyarázni. A felsőoktatás-földrajzi és szociológiai irodalom arra hívja fel a figyelmet, hogy a továbbtanulási döntésre, arra, hogy a hallgatók melyik intézményt választják, több tényező is hat, és ezek között csak az egyik az intézmények, a képzések presztízse, vagy az arról kialakult vélekedés és percepció. Azokban a vidéki egyetemi központokban, ahol egy adott képzés rangja magasan jegyzett, a hallgatók még a helyi elit középiskolákból is a saját városuk, vagy térségük egyetemét választják.⁴⁰ Ezt igazolja az ELTE ÁJK hallgatóinak a rekrutációja is, hisz a főváros és Pest megye után viszonylag egyenletesen oszlik meg a felvételizők összetétele a lakóhely megyéje alapján, és az is megfigyelhető, hogy ahol van jogi képzés, onnan kevesebben érkeznek az ELTE ÁJK-ra. Ebben az esetben a budapesti jogi karok meghatározó súlyát a 2010-2011 utáni, a jogi képzést érintő változásokban lehet megtalálni (pontszám és állami ösztöndíjas férőhelyek száma). Új jelenség a fővárosi egyházi egyetemek jogi karainak kiugró hallgatói létszám növekedése, ami az ELTE ÁJK korábbi, meghatározó súlyát is lényegesen csökkentette. Így például 2007-ben az ELTE jogi karára 735 hallgatót vettek fel, míg a Károli Gáspár Református Egyetem jogi karára 236, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem jogi karára 695 főt (összesen a nem jogász szakos hallgatókkal együtt: 1116, 236, 251 főt, a KRE-re csak joghallgatókat). 2016-ban az ELTE ÁJK 614, a KRE ÁJK 258, a PPKE JÁK 705 joghallgatót vett fel, az egyéb szakokkal együtt összesen: 847, 823 és 855 főt, ami azt jelenti, hogy a jogászképzésben a PPKE került az első helyre, és az összes hallgatót figyelembe véve a három fővárosi jogi karra felvételt nyertek létszámai kiegyenlítődték.

A felvételt nyert hallgatók, a DPR fogalomhasználatában az aktív hallgatók, illetve a végzettek, a frissdiplomások körében a DPR adatbázisa alapján további elemzéseket is folytattunk, melyek egyik célja a térbeli és a társadalmi mobilitás közötti kapcsolat vizsgálata volt a jogi képzési területen.⁴¹ Az elemzéseket megnehezíti, hogy a DPR kérdőívekre, különösen az on-line megkeresési időszakban nagyon alacsony volt a válaszadás, és ez így például az egyes szakok

³⁹ Berács József, Derényi András, Kovács Gergely, Polónyi István, Temesi József: *Magyar Felsőoktatás 2014, Stratégiai helyzetértékelés*. Budapesti Corvinus Egyetem Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja. 6, Budapest, 2015. nffk.uni-corvinus.hu/fileadmin/user_upload/hu/kutatokozpontok/NFKK/konferencia2015jan-MF2014/MF2014_strat.pdf. 6. o. Körtvélyesi Zsolt: *A magyar jogászképzés 2015-ben – a jogi karok helyzete* n: Jakab András – Gajduschek György (szerk.): *A magyar jogrendszer állapota*. MTA TK Jogtudományi Intézet, Budapest, 2016. p. 895-939.

⁴⁰ Polónyi: i.m.

⁴¹ Fónai Mihály: *A jogi-és igazgatási képzési területen végzettek elhelyezkedésének presztízsszemponjtjai*. in: Garai Orsolya, Horváth Tamás, Kiss László, Szép Lilla, Veroszta Zsuzsanna (szerk.): *Diplomás pályakövetés IV. Frissdiplomások*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft. Felsőoktatási Osztály, Budapest, 2010. p. 227-244.

vagy képzőhelyek helyzetének az elemzése a súlyozási eljárás ellenére is problémás, ezért a DPR adatbázis alapján bizonyos jelenségek értelmezése nehéz.

A *jogi és igazgatási képzési terület* hallgatói a „hallgatói motivációk” vizsgálatának mintájában⁴² jellegzetesen *vidéki városi származásúak* (32,0%), 28,4 százalékuk megyeszékhelyen élt 14 éves korában, és a többi képzési területhez képest relatíve alacsony, 17,3 százalék volt a budapesti származású hallgatók aránya. A 2009-es motivációs kutatás (aktív hallgatói) mintájába 345 *joghallgató* került, közülük 22,3 százalék volt budapesti 14 éves korában, míg 29,9 százalékuk megyeszékhelyen, 30,1 százalékuk egyéb vidéki városban, és 17,7 százalékuk községekben élt. Ez egyértelműen jelzi, hogy a joghallgatók *városi, nagyvárosi származásúak*. Végzés után 257 fő jogász került a mintába, akik közül 30 – 30 százalék dolgozott Budapesten és megyeszékhelyeken, 28,8 százalék vidéki városban, és 12,1 százalék községekben. A migráció iránya egyértelműen a főváros, és a megyeszékhelyek, a jogász szakmák pedig városi szakmák, ami a munkahelyek és munkalehetőségek eloszlásával magyarázható. A joghallgatók esetében tehát érvényesül egy jelentős térségi mobilitás, nemcsak a képzés során, hanem a végzés utáni munkavállalásban is (Fónai, 2010). Tovább árnyalható a kép, ha a 2009-es, hallgatói motivációs vizsgálatnak az egyes jogi karokra vonatkozó eredményeit vesszük figyelembe – a mintába négy jogi kar hallgatói kerültek, 402 fő, karonként 100 – 100 hallgató (8. táblázat).

8. táblázat: Jogi kari hallgatók lakhelyének típusa 14 éves korukban (százalék)

	DE ÁJK	ELTE ÁJK	PPKE JÁK	SZTE ÁJK
Főváros	1,0	24,5	49,0	2,0
Megyeszékhely, megyei jogú város	35,0	32,4	8,0	43,0
Egyéb vidéki város	36,0	22,5	27,0	39,0
Község	28,0	20,6	16,0	16,0

Forrás: Diplomás pályakövetés – hallgatói motivációs kutatás 2009. Educatio Nonprofit Kft

A jogi karok hallgatói rekrutációjában lényeges különbségek, és egy hasonló tendencia tapasztalható: a DE ÁJK kivételével valamennyi karon alacsony a községekből származó hallgatók aránya, de általában is megfogalmazható, hogy a jogász szakos hallgatók városi származásúak. A DE ÁJK és az SZTE ÁJK rekrutációja alapján regionális hatókörű, hasonló még a PPKE JÁK, ahol a „hatókör” a főváros. Az ELTE ÁJK-nak a legnagyobb az országos vonzása, és az ide járó hallgatók nagyobbik fele érkezett nagyvárosokból. Ennek mindenképpen hatása van a hallgatók társadalmi hátterére, iskolai életútjára, illetve a végzés utáni elhelyezkedési mintázatokra is.⁴³ A 2009-es országos „motivációs” vizsgálatba került joghallgatók esetében úgy tűnik, a két fővárosi kar különbségét az adja, hogy a PPKE-n zömmel fővárosi születésű, középosztálybeli hallgatók, míg az ELTE

⁴² Diplomás pályakövetés – hallgatói motivációs kutatás 2009. Educatio Nonprofit Kft.

⁴³ Fónai: A jogi és igazgatási... (41. lj).

ÁJK- n országos merítéssel, felső középosztálybeli származású hallgató tanult. A két másik karon pedig a saját régiójuk (felső)-középosztálybeli származású hallgatói teszik ki a relatíve legnagyobb csoportot – ez nyilván hat a hallgatók kulturális tőkéjére, de a professzió – képére, és a professzióról feltételezett és kialakított sztereotípiákra is.⁴⁴

A jogi karok hallgatóiról a legmegbízhatóbb statisztikák a felvett hallgatókról, az aktív hallgatókról és a kiadott diplomákról állnak rendelkezésre, ezek alapján lehet megfogalmazni a hallgatók térbeli mobilitására vonatkozó következtetéseket. Sokkal bizonytalanabb a végzett hallgatók, a frissdiplomások helyzetének a megítélése, hisz csak 2010 óta vannak adatok a végzettekéről a DPR adatfelvételek eredményeként. Ugyanakkor fontos tudni, hogy a DPR adatfelvételek módszertana és a válaszadás önkéntessége miatt a rendelkezésre álló adatbázisok nem reprezentatív adatfelvételek eredményei, mégha azokat az alapsokaság (végzett jogászok száma, karonkénti megoszlása) alapján súlyozzák is. E bizonytalanságok miatt elsősorban arra koncentrálunk, hogy milyen térbeli mozgások vannak a képzőhelyek és a végzés utáni munkahelyek között (9. táblázat).

9. táblázat: Jogi karok végzett hallgatóinak a munkahelye, Budapest - vidék

Munkahely	Budapesti jogi karok*	Vidéki jogi karok
Budapesten	49,2	21,2
Pest megyében	3,6	2,9
Vidéken	47,1	75,8
Összesen, %	100,0	100,0

Forrás: DPR 2015. *Csak az ELTE és a PPKE hallgatói. A budapesti jogi karokon végzett hallgatók száma 603 fő, a vidéki jogi karoké 570 fő.

A frissdiplomás jogászok elhelyezkedésének, térbeli mobilitásának sajátossága, hogy 2015-ben a DPR adatfelvétel alapján, a budapesti karokon végzettek fele marad a fővárosban, és néhány százaléka Pest megyében (e megyét a Középmagyarországi régió és a főváros agglomerációs hatása miatt gyakran együtt kezelik a fővárossal), és csaknem fele vidéken helyezkedett el. A számok azt mutatják, hogy a Budapesten végzett, de vidéki származású jogászok egy része visszatér saját megyéjébe, ugyanakkor a vidéki jogi karokon végzettek jelentős része a fővárosban helyezkedik el. Mivel a vidéki karokon a budapestiek aránya nagyon alacsony, a vidéken végzett, de Budapesten elhelyezkedő fiatal jogászok zöme vidéki származású, ami a többször jelzett mobilitási útra utal, azaz a vidéken végzettek viszonylag jelentős részének a fővárosba áramlására (Nyüsti – Ceglédi, 2013). A Debreceni Egyetem jogi karán 2001 és 2008 között a végzett hallgatók után-követéses vizsgálata is hasonló eredményt mutat (a kar hallgatói rekrutációjának térségi, településtípusok szerinti sajátosságait mutatja a

⁴⁴ A válaszoló joghallgatók körében a diplomás apák aránya a PPKE-n 42,0, az ELTE-n 61,8, a DE-n 40,4, az SZTE-n 36 százalék volt. Jelen tanulmánynak a hallgatói mobilitásra vonatkozó állításait ezek az adatok is alátámasztják, hisz pl. az ELTE ÁJK, azon túl, hogy országos beiskolázású, többségében diplomás családokból érkező hallgatói vannak, ami azt mutatja, hogy elvonzza a magasabb stáuszú családokból érkező hallgatókat a vidéki jogi karok elől.

települések tipológiája – 10. táblázat).

10. táblázat: Hol él és dolgozik, Debreceni Egyetem ÁJK (%)

	Milyen településen élt középiskolás korában (állandó lakhely)	Milyen településen él (állandó lakhely)	Milyen településen dolgozik
Debrecen	24,5	31,4	29,8
Hajdú–Bihar megye, egyéb város	11,3	8,7	8,7
Hajdú–Bihar megye, falu	2,1	0,8	2,8
Nyíregyháza	7,8	8,1	8,4
Szabolcs–Szatmár–Bereg, egyéb város	7,1	6,4	5,3
Szabolcs–Szatmár–Bereg, falu	4,2	2,2	2,0
B-A-Z megye város	3,3	2,8	2,5
B-A-Z megye falu	1,4	0,0	0,0
Budapest	2,4	18,5	21,3
Egyéb megyeszékhely	3,3	5,9	6,2
Egyéb város	9,4	12,0	8,4
Egyéb falu	5,6	1,1	1,4
Külföld	0,7	1,4	1,4
Nem válaszolt	0,7	0,6	1,7

Forrás: saját adatfelvétel, DE ÁJK 2001-2008 végzett hallgatók után-követése (2001-2008 összes válaszoló: 425 fő)

A debreceni jogi karon végzettek esetében is azt látjuk, hogy csaknem négytizedük (38%) a megyéből, és további 19,1 százalékuk a szomszédos megyéből érkezett, és a hallgatók meghatározó többsége városi. A végzés utáni lakhely már komoly változásokat mutat, egyrészt a képzőhely és a szomszéd, valamint más megyék városai, de különösen a főváros irányába mozdultak el a kar végzett hallgatói. Különösen szembetűnő a főváros szívó hatása, ez érvényesül a munkahelyek esetében is.

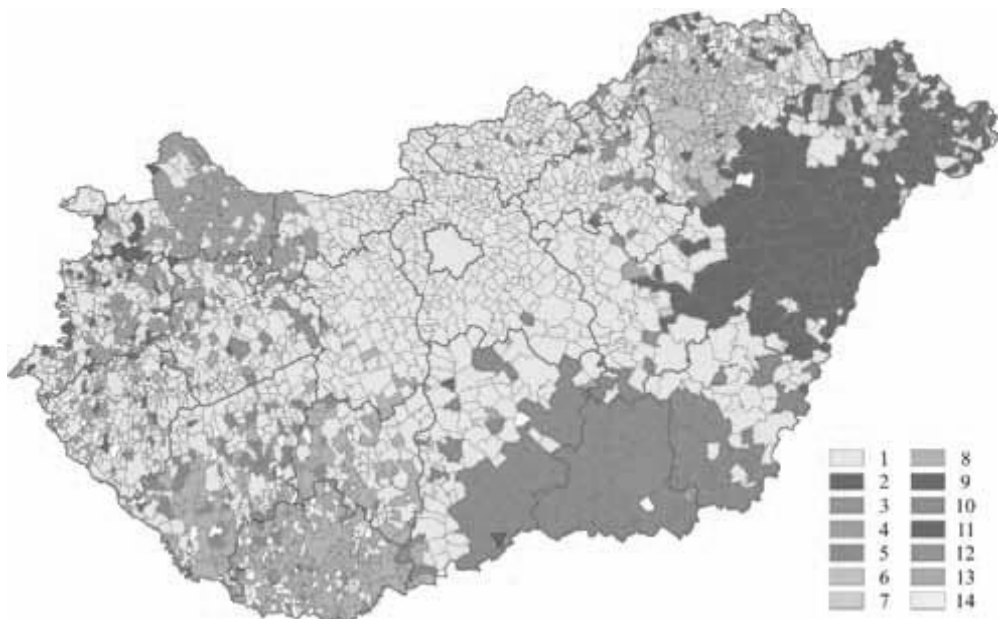
6. Összegzés

A jogi karok hallgatóinak és végzettjeinek térbeli mobilitása alaptendenciáit tekintve megfelel a magyar felsőoktatásban érvényesülő folyamatoknak. Ezek fő vonása, hogy a legtöbb képzési területen a hallgatók több mint fele fővárosi felsőoktatási intézményekben tanul, azaz már a középiskola után elindul egy

jelentős térbeli mobilitás Budapestre. A végzés után a hallgatók jelentős része a fővároson kívül, például lakóhelye megyéjében helyezkedik el, ám a fővárosban maradók és a vidéki egyetemeken végzettek „feláramlása” következtében a legtöbb képzési területen érvényesül Budapest „felszívó” hatása. Ugyanez a folyamat figyelhető meg a jogi karok képzései, és különösen a jogász képzés esetében; az elmúlt néhány évben a jogi kari hallgatók jóval több, mint fele, és a joghallgatók kétharmada budapesti jogi karokra jár, melyek között ugrásszerűen megnőtt az egyházi fenntartású egyetemeken hallgatóinak a száma és aránya. A végzés után is hasonló tendenciák érvényesülnek, a frissdiplomások fele a fővárosban dolgozik. A jogi végzettségűek fővárosba koncentrálódását jelentős részben magyarázzák a társadalomtörténeti folyamatok és a főváros, mint közigazgatási, igazságszolgáltatási centrum természetes vonzása, az intézményi hierarchiában betöltött szerepe. A főváros kiugróan vonzza az ügyvédeket, amit központi szerepe, gazdasági és társadalmi fejlettsége, nemzetközi kapcsolatai magyarázhatnak. A végzett jogászok fővároson kívül a jogi pályák térbeli „eloszlása”, azaz a munkaerő-piaci kereslet alapján a vidéki centrumokba töreksenek, melyre a jogi felsőoktatás vidéki központjai is jelentős hatást gyakorolnak.

Mellékletek

M1. ábra

A felsőoktatási központok vonzáskörzete (2012-2014), a településről a legtöbb diákot a település intézményeibe vették fel. *Jelmagyarázat*: 1 – Budapest; 2 – Debrecen; 3 – Eger; 4 – Győr; 5 – Kaposvár; 6 – Miskolc; 7 – Nyíregyháza; 8 – Pécs; 9 – Sopron; 10 – Szeged; 11 – Szombathely; 12 – Veszprém; 13 – Egyéb település; 14 – Nincs felvett, Forrás: Jancsó – Szalkai (2017:374)

M1. táblázat: A férfiak és a nők lakóhelye alapfokú tanulmányaik megkezdésekor (%)

	Budapest	Megyeszékhely	Vidéki város	Falu
Férfiak	37	34	22	7
Nők	40	43	10	6

Forrás: Léderer Pál (szerk.): *A jogászság társadalmi helyzete és szakmai életútja* (Kutatási beszámoló). Oktatási Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya, Budapest, 1977. 32. oldal

M2. táblázat: Jogászok lakóhely szerinti megoszlása nemenként (%)

	Budapest	Megyeszékhely	Vidéki város	Falu
Férfiak	36	39	20	8
Nők	44	38	16	3
Összesen	38	36	20	7

Forrás: Léderer Pál (szerk.): *A jogászság társadalmi helyzete és szakmai életútja* (Kutatási beszámoló). Oktatási Minisztérium Marxizmus-Leninizmus Oktatási Főosztálya, Budapest, 1977. 33. oldal